

**BÖNDITZNÉ MAGYAR SZILVIA
ÉGETŐNÉ NAGYGYÖRGY TERÉZIA SÁRA
SIMON FERENC**

KÖNYVTÁROSOK TANULMÁNYÚTJA ANDALÚZIÁBAN

„Aki nem látta Granadát, nem látott semmit” – spanyol közmondás

*„Két cimborá megy a hegyre,
föl a magas kő-hazába,
elcsöppent könnyük, vérük
azt az utat kicifrázza.
Imbolyognak bádog-lámpák,
borítják a tetőt lázba.
Fölsebz a hajnal bőrét
üvegdobok roppanása.”*

Federico García Lorca: Alvajáró románc

(Romance sonámbulo, részlet; Nagy László fordítása)

Csongrád megyei könyvtárosok tíz főből álló csoportja 2009. október 25. és november elseje között az Európai Unió „Egész életen át tartó tanulás” program Leonardo da Vinci Mobilitás alprogramja keretében tanulmányúton vett részt a dél-spanyolországi Granadában. A pályázat írója és kivitelezője, az ismeretbővítő tapasztalatszerzés koordinátora a hódmezővásárhelyi Tudás Alapítvány (<http://invitel.hu/tudas>) volt. Magyarországot a szakképző iskolák könyvtárosai mellett a Csongrád Megyei Könyvtárosok Egyesületének és a Csongrád Megyei Könyvtárosok Egyesülete Iskolai Könyvtári Szekciójának vezetői képviselték, akik nyertes pályázatuk eredményeként vehettek részt a tanulmányúton. A projekt elsődleges célja a szakképző iskolák könyvtári szolgáltatásainak tanulmányozása volt, de ezen kívül a különböző típusú bibliotékák meglátogatásával a spanyol könyvtári rendszer egészéről is átfogó keresztmetszetet kaptunk.

A spanyolországi fogadó fél az Europroyectos Leonardo da Vinci (<http://europroyectosldv.blogspot.com/>) volt. A szervezet célja nyelvtanfolyamok, továbbképzések és tanulmányutak helyi szervezése, a különböző uniós projekteken való részvétel. Átfogó szolgáltatásaik kiterjednek az utazás, a szállás, az étkezés, továbbá a szakmai és a kulturális programokra is. A résztvevőknek tanúsítványt adnak a megszerzett tudásról. Ők biztosították számunkra a közreműködő iskolai, egyetemi és közművelődési könyvtárakban megvalósult szakmai programokat, intézménylátogatásokat, előadásokat, beszélgetéseket.

A célországgal való előzetes ismerkedést nagyban segítette Hegedűs Marietta „Spanyolország könyvtári rendszere” című tanulmánya (<http://invitel.hu/tudas/download/tanulmany.pdf>). A kulturális felkészülést mindenki egyénileg oldotta meg. Az optimális szervezésnek köszönhetően a résztvevők már az utazás előtt pontosan ismerték a programot, a fogadó intézménye-

ket és az elvégzendő feladatokat. A tanulmányút előtt mindenki fejlesztette nyelvtudását, saját intézményéről angol vagy spanyol nyelvű ismertetőt, prezentációt készített, amit az első találkozás alkalmával – a vendéglátók nagy örömeire – mind a tíz résztvevő sikeresen be is mutatott. Majd Mari Carmen Espartero ismertette a szakmai programokat, és tájékoztatott a hétköznapi tudnivalókról is: telefonálás, boltok nyitvatartási ideje, közlekedés, időjárás, helyi szokások.

A programokon minden esetben jól felkészült, munkájuk iránt elkötelezett szakemberek tartották a tájékoztatókat, bemutatókat. Első állomásunk a Hospital Real Library (http://www.ugr.es/~biblio/en/ugr_library/e-bibliotecas_centros/e-bibhre/e-index.html), a granadai egyetem központi könyvtára volt. Az univerzitás Spanyolország egyik legrégebbi és legtekintélyesebb felsőoktatási intézménye, amit V. Károly kezdeményezésére és VII. Kelemen pápai bullájának hatására 1531-ben alapítottak. Hagyománya visszavezethető I. Juszuf arab egyetemére, ami a 14. században működött. A város gazdag multikulturális örökségéből is táplálkozik, amit az évszázadok során ibériai, római, zsidó és iszlám hatások is értek. A 260 000 lakosú város – a kinyílt gránátalmára emlékeztető alakja miatt a hagyomány szerint innen a Granada név – Andalúzia egyik kulturális és gazdasági központja, tartományi és püspöki székhely. A 711-ben benyomuló mórok alapították, kiemelkedő kulturális központtá fejlesztették. Spanyolországban itt tartott legtovább, egészen 1492-ig, a mór uralom. Az egyetem 16. századi, tekintélyes, reneszánsz stílusú épülete eredetileg kórháznak készült, amiben a bolondokháza is helyt kapott. Láttuk San Juan de Dios (Istenes Szent János) celláját, akit tanai miatt – a helyi hagyomány szerint – szintén bezártak ide egy időre. Az egyetemen építész, orvos, fordító-tolmács, jogász, valamint természettudományos képzés is folyik. A 122 tanszéken több mint 5100 alkalmazott dolgozik, és közel 60 000 diák választhat a 75 felsőfokú végzettséget nyújtó szakirány közül.

Az 1970-től ebben az épületben működő könyvtár történetét és szolgáltatásait Mr. José Luis Sánches-Lafuente igazgatóhelyettes, (aki egyben az Andalusian Association of Librarians elnökhelyettese is), és a minőségbiztosításért felelős munkatársa, a magyar származású Benkő Edina mutatta be. A központi könyvtáron kívül még huszonegy fakultásnak van külön bibliotékája, ezekben is található kisebb antikvagyűjtemények, amit minden egyetemi polgár használhat. A város lakóinak és külső kutatóknak csak helyben olvasás lehetséges. A 80 000 kötet nagy része a jezsuitáktól származik, főleg egyházi témájú irodalom. A koraujkorban az egyházi hatóságok ellenőrzése alatt állt az egyetem és a könyvtár: a Szent Hivatal – az inkvizíció legfőbb szerve – felügyelte működésüket.

Folyamatosan digitalizálják az állományt, tízezer antik könyv már interneten is elérhető. A könyvtár célja a tudásátadás, a kutatók munkájának támogatása, a tanulás segítése, ezért használata az oktatók és hallgatók számára ingyenes. Csak a könyvtárközi kölcsönzések esetén kell fizetni átlagban négy eurót, ami a postaköltséget fedezi. A beszerzés a hallgatók és a tanárok kéréseinek figyelembevételével a diákok, a professzorok, a fakultások és a szakok száma szerint arányosan elosztva történik. Az állami támogatásból évi egymillió eurót fordítanak könyvekre, és 2,5 milliót az elektronikus dokumentumok fejlesztésére. 2005 óta elektronikus konzultáció is működik, interneten keresztül elérhetők a szakdolgozatok és az adatbázisok: e-folyóiratok, könyvek, egyéb dokumentumok, doktori disszertációk. Sok pénzt költenek e-dokumentumok beszerzésére, ezért nagyon fontos, hogy valóban használják is azokat az olvasók. Ezt a tanév elején induló a harmincórás felhasználóképzés segíti, amit oktatóprogramokkal valósítanak meg. Érdeklődés esetén később is szerveznek tanfolyamokat, és 2009-től krediteket érő tananyagként is felvehetik a hallgatók. Itt az 1980-as években kezdődött el az egyetemi szintű könyvtárosképzés.

Az állomány 1 100 000 kötetes, amiből körülbelül százezer nincs katalogizálva, ezek elsősorban az ajándékkönyvek közül kerülnek ki. Az intézmény tagja az Andalúz Egyetemi Könyvtárak Szövetségének, akikkel együtt MARC formátumú közös katalógust építenek. Az

informatikai hátteret közel háromszáz számítógép biztosítja, az intézményben hetven könyvtáros és százhusz technikus dolgozik. A Csillagászat Nemzetközi Éve alkalmából asztronómiai kiállítást is láttunk, melynek anyagát ötszáz régi könyvből, köztük ősnymtatványokból és 16-18. századi kiadványokból válogatták.

Délután a Székesegyházat (Catedral de Granada) és a hozzá kapcsolódó Királyi Kápolnát (Capilla Real) tekintettük meg (<http://www.capillarealgranada.com/index.en.html>). Csodálatos töltött el bennünket a hatalmas, öthajós, 115 méter hosszú, 62 méter széles és 30 méter magas gótikus stílusú épület fantasztikus méretű orgonájával, aranyozott szobraival, gyönyörű üvegablakaival. A kápolnát a „Katolikus Királyok” temetkezési helyükül rendelték, de csak V. Károly idején készült el. Itt látható Izabella és Ferdinánd impozáns, fehér carrarai márványból készült reneszánsz síremléke. Az altemplomban a királyi pár mellett található az Örült Johanna és Szép Fülöp földi maradványait tartalmazó koporsó is.

Kedden egy vidéki szakképző iskola könyvtárát ismerhettük meg (Library of the Vocational School IES Diego de Siloé) a Granada melletti Íllorában (<http://www.juntadeandalucia.es/averroes/centros-tic/18700773/helvia/sitio/index.cgi#>). A település neve arabul megerősített sziklát jelent. A spanyolországi szakképzés rendszerét és az olvasásfejlesztési programot Mr. Gerardo Roger igazgató és Mr. Francisco Jiménez Baena igazgatóhelyettes mutatta be, aki a könyvtár vezetője is. Az iskolába, ami egyben konfliktuskezelő módszertani központ is, hétszázötven 12 és 18 év közötti diák jár. A 25-30 fős osztályok tanulói közül az alapvizsgáig a nebulók nyolcvan százaléka a jut el úgy, hogy csak egyszer lehet évet ismételni, utána automatikusan magasabb osztályba kell lépni.

Spanyolországban is központi kérdés a szövegértés és a szövegalkotás kompetenciája, az olvasásfejlesztés, az olvasóvá nevelés, amelynek gyakorlatát részletesen megismerhettük. 16 éves korig a tanuló az ajánló listából választhat, és ezen belül szabadon dönti el, hogy ez szépirodalom, szórakoztató irodalom vagy szakirodalom legyen elsősorban. Heti két olvasásfejlesztési óra van, ami ennek megfelelően bármilyen tanóra lehet. 16 és 18 éves kor között már nem kötelező az oktatás, érettségire való felkészítés, illetve szakképzés folyik: elektronika, autóvillamosság, autószerelés. Ezért ennek a korosztálynak már kötelezően előírják, hogy mit kell olvasnia. Havonta egy könyvet kell megismerni, ami beszámoló készítéséből és az olvasmányhoz kapcsolódó teszt kitöltéséből áll. A tanórákon közösen dolgozzák fel a hangosan felolvasott anyagot. Nemcsak a könyvtárban, hanem a tantermekben is vannak könyvek, így azok fizikailag is közel kerülnek a tanulókhöz. A gyűjtemény 12 000 kötetes, ebből 8-9000 van a könyvtárban, a többi az osztályterekben. Az állományból 5900 dokumentumot katalogizáltak eddig, a régiók nagy részében használt, egyszerű, bárki által megtanulható szoftver, az ABIES segítségével. Az osztályterekben lévő szépirodalmat és ifjúsági könyveket a következő tanév elején kicserélik. A spanyol fejlesztési elképzelésekben az első helyen az olvasás igényének a felkeltése áll, mert úgy gondolják, akkor érdemes a könyvtárakat fejleszteni, ha lesz elég olvasó, ezért elsősorban az olvasás megszerettetését, az olvasási motivációt szeretnék növelni tematikus olvasásprogramokkal. A fő cél maga az olvasás, az olvasás technikájának javítása, és szükségességének, mint a világmegértés eszközének a felismertetése és interiorizálása.

Egy másik módszer: veszít el egy verset, egy könyvet. Az iskolai könyvtár könyve vagy egy nyomtatott vers a padban felejtve felkeltheti a másik diák érdeklődését. A beszámoló szerint nem vesznek el a könyvek, év végére mind visszakerül a könyvtárba vagy az osztályterem szekrényébe. A könyvtár nyilvános, fenntartása önkormányzati és pályázati pénzekből történik, könyvtárközi kölcsönzés 800 könyvtárból lehetséges, a beiratkozott olvasók száma ezer. 16 éves korig a tankönyv minden tanulónak ingyenes, de ez a támogatás csak 3-4 tartományban vehető igénybe. Különös figyelmet fordítanak a sérült diákokra, akik speciális termekben tanulnak. Befejezésül megnéztük a korszerűen és jól felszerelt biológia, kémia, fizika, elektronika szaktantermeket; még az autószerelő tanműhelyben is jártunk. Meglátogattuk a település

bibliotékáját is, ahol a könyvtáros nagyon kedvesen mutatta be a gyűjteményt, és érdeklődéssel hallgatta, amikor ismertettük saját könyvtáraink működését.

Ezen a napon tekintettük meg Granada legfontosabb nevezetességét, a mór palotaépítészet legcsodálatosabb alkotását, a Vörös Erődöt (arabul Kaszr al-Hamra), vagyis az Alhambrát, amit a Naszridák idején, 1238-ban kezdtek el építeni (<http://www.alhambra.org/eng/index.asp?secc=/inicio&popup=1>). Itt az épületek káprázatos díszítésükkel és a természet, a kertek csodálatos harmóniában állnak egymással. A folyó vizét a dombra vezették fel, hogy táplálja a növényeket, a szökőkutakat! Ma már természetesen nem az eredeti pompájában látható, mert a 16. században V. Károly az egyik épület helyébe reneszánsz palotát és kápolnát építtetett, és 1812-ben a távozó francia megszállók is felrobbantották egy részét. A 19. században megkezdődött a restaurálás, ami jelenleg is folyik, így sajnos nem láthattuk a híres Oroszlános-udvar oroszlánjait sem. A komplexumhoz kapcsolódik az 1313-1325 között épült Generalife, a Naszrid szultánok nyári palotája, amelynek arab neve „paradicsomi kertet” jelent. Az Alhambra, a Generalife és az Albaicín városrész együtt alkotja Spanyolország harmincnyolc világörökségi kincsének egyikét.

Következő szakmai programunk a Library of the Colegio Máximo de Cartuja (<http://fcd.ugr.es/pages/biblioteca/index>), a Faculty of Communication and Documentation könyvtárának megtekintése volt, amit a 19. század végén építettek, és a jezsuita rend tulajdonában állt. Eredetileg a teológia, a kémia és a fizika központja volt, de jelenleg itt folyik a könyvtárosok képzése is. Mr. Rafael Olivares, az olvasószolgálat vezetője mutatta be a könyvtár történetét és szolgáltatásait. Andalúzia tíz egyetemének könyvtára közös katalógust épít, az automatizálást 1986-ban kezdték el, eddig 125 ezer könyvet digitalizáltak, az állomány 1992-től hálózaton is elérhető. Az információszolgáltatás elsősorban elektronikusan történik, a hallgatók saját jelszavukkal használhatják a teljes szövegű e-dokumentumokat. Az ISI Web of Knowledge adatbázis segítségével elérhető a világ 8000 legfontosabb újságja és folyóirata közel 4000 kiadótól, valamint a www.scopus.com, ahol tanulmányok, publikációk, doktori disszertációk találhatóak. Digitalizált régi könyvek, e-dokumentumok, szakdolgozatok is elérhetők, letölthetők innen. Külön regisztrálják a tanárok és a diák letöltéseinek a számát, így a dokumentumhasználat interaktivitása biztosított. Az állam 6 millió eurót fizet az adatbázis használatáért, aminek egy része több évre előre történik, így biztosított a folyamatosság. Vendéglátónk hitvallása, hogy a könyvtárban mindenkinek mindenkit kell szolgálnia. Ennek legjobb, legkorszerűbb eszköze, ezért a könyvtár filozófiája, hogy lehetőleg minden információ elektronikusan legyen elérhető. Az olvasószolgálat vezetője bemutatta a katalógus használatát: a „Hungary” szóra közel ezer találat érkezett. Szerző, cím, tárgyszó, dokumentumtípus szerint lehet keresni, a rendszer hivatkozási szám szerint rendezi a találatokat, tehát a legtöbbször használtak kerülnek előre. A bibliotéka ötvennégy munkaállomásán harmincezer periodika érhető el, 600 ezer euró az éves előfizetés. Helyben használatra ötvenkét notebook is kölcsönözhető, hasonlóan az elektronikus könyvekhez és az úgynevezett „Virtuális Kurzusokhoz”, ahol a tananyagot e-book tartalmazza. A hallgatóknak lehetőségük van a könyvtárhasználatot kreditpontokért tanulni. Végül betekintettünk a gyakorló fogászati rendelőkbe, és a kommunikációképzés szaktantermeibe, a stúdiókba, ahol a hallgatók a műsorkészítést tanulják.

Következő programunk a helybeli jezsuita teológus, filozófus nevét viselő Vocational School IES Padre Suarez volt, amelynek bibliotékája az első szakközépiskolai könyvtár Granadában (<http://usuarios.multimania.es/padresuarez/>). Itt a könyvtáros tanárnő legkedvesebb Jorge Luis Borges versével fogadott bennünket, ami arra is rámutat, hogy a teljes spanyol nyelvű irodalmat kedvelik és olvassák. „A legsúlyosabb vétket elkövettem, / mit ember elkövethet. Sose voltam / boldog. Sodortassak el nyomorultan / a feledésben, e vad gleccserekben. // Szüleim az élet kalandok-üzte / vészes-gyönyörű játékára szántak, / a földre, vízre, levegőre, tűzre. / S én nem. Nem lettem boldog. Sose váltak // be ifjonti álmaik. Mindenesül / a művészet részarányába veszve, / amely csak pusztá semmiségeket szül. // Értéket hagytak rám.

Értéktelenre. / Nem is tágít – mindig itt jár mögöttem / a sorsüldözött árnya, aki lettem.” (Jorge Luis Borges: Lelkiismeretfurdalás, El remordimiento, Somlyó György fordítása)

Az 1860-ban alapított intézmény 1916-ban költözött jelenlegi épületébe, amit Mr. Rafael Ibáñez igazgató mutatott be. Az elsősorban földrajzi, történelmi, irodalmi, mezőgazdasági kiadványokat és térképeket tartalmazó gyűjtemény az Oktatási Minisztérium, a kiadók és privát személyek adományaiból jött létre. A katalogizálást 1958-ban kezdték el, de nem értek a végére, így a közelmúltban újraindították az állomány számbavételét, ezért nem tudják pontosan, hány könyvük van. A könyvtár nem nyilvános, de kutatók engedéllyel használhatják. Itt is az a gyakorlat, hogy az osztálytermekben is vannak könyvek, mert fontos feladatnak tartják az olvasásfejlesztést, amire a fenntartó is sok pénzt áldoz. Közös költségvetésben szerepel a könyvbeszerezésre és az olvasásfejlesztésre szánt összeg. A programban amerikai mintát követnek, de nagyon fontosnak tartják a családi hagyományokat is. Meg akarják akadályozni, hogy kialakuljon egy olyan generáció, aki egyáltalán nem olvas, mert akkor megszakad a folyamat: a gyerek nem tudja átvenni az olvasás szeretetét a szülőktől. A 15 éves diákoknak kötelező hetente egy órát hangosan olvasni, amit a tanár kezd, majd a diákok felváltva folytatják. Az andalúziai könyvtár is szervez olvasásfejlesztési programokat, ahol a megadott kulcsszavak alapján kell esszét írni. A három legjobb munkát végző diák jutalomban részesül, és könyvben is kiadják az írásokat.

Nem régen emelték fel a tankötelezettség határát tizenhat évre, noha a pedagógusok nem tartják szerencsésnek azt, hogy a diák csak egyszer bukhat meg, utána automatikusan magasabb osztályba kell lépnie, mert így nincs motiváció, ezért a tizennégy év felettiak gyakran zavarják az órát. A szakmai program folytatásaként körbevezettek bennünket az iskola épületében. Mindannyian nagyon büszkék arra, hogy Federico García Lorca, a 20. századi jeles spanyol költő és drámaíró ebbe az iskolába járt. A hasonmás kiadásban megjelentetett bizonyítványát, dolgozatainak eredeti példányait itt őrzik, és állandó kiállításon mutatják be hátrahagyott emlékeit, tárgyait. A róla elnevezett gyönyörű parkban található egykori rezidenciája, ahol kéziratokat, fényképeket és más eredeti dokumentumokat, tárgyak láthatók.

Az utolsó munkanapon a Library of Andalusia (<http://www.juntadeandalucia.es/cultura/ba/>) látogattunk el. Mr. Javier Álvarez igazgató, Ms. Pilar Tassa és Ms. Mari Ángeles Chacón könyvtáros mutatta be az intézményt. A régiókat kialakító törvény szellemében a könyvtárat 1983-ban alapították, 1990-ben vették birtokba az olvasók, és 1994-ben költöztek jelenlegi épületükbe. A bibliotéka regionális szintű nemzeti könyvtári feladatokat lát el. Gyűjt minden Andalúziában megjelent kiadványt, és a könyvek megőrzésén, a könyvtárhasználók igényeinek kielégítésén túl hálózati, módszertani központ is. A 695 csatlakozott könyvtár közös katalógust épít, lehetőséget biztosít az online információkérésre is, mert jelentős a régi könyvek gyűjteménye is, ezért a fontos kiadványokat digitalizálják. A modern könyvtár fogalmából következően szerteágazó kommunikációs tevékenységet folytatnak: kulturális tudáscentrumként is működnek, amelynek célja a kapcsolatok fejlesztése az olvasókkal, a társadalom információs igényeinek szolgálata. Ingyenes kulturális programokat – olvasásfejlesztési tréningeket, felolvasóesteket, író-olvasó találkozókat, koncerteket, színházi előadásokat, irodalmi utazásokat, kiállításokat – szerveznek. 2009 első felében 1400 felnőtt és 3500 gyerek látogatta a rendezvényeket. Délután került sor a tanulmányút során tapasztaltak megbeszélésére, értékelésre, valamint a tanúsítványok kiosztására.

Szombaton Córdoba, Andalúzia harmadik legnagyobb városába kirándultunk. A települést 711-ben muszlim arab és berber csapatok foglalták el, majd az iszlám hispániai vallási központjává – ahogy a kortársak nevezték – a „világ díszévé” tették. A városközpont megőrizte középkori, mór jellegét. A szűk és girbegurba utcák labirintusát olykor megtörik az iszlám építészetre jellemző, gazdagon díszített belső udvarok és terek, melyek a virágillat pompás békéjét és a szökőkutak nyugtató csobogását árasztják magukból. Az iszlám építészet egyik leggazdagabb együttese maradt fenn itt: a Nagymecset a világörökség része (<http://>

www.mezquita.catedral.es). Az első Omajjád kalifa határozta el a minden addig felülmúló mecset építését, ezért megvásárolta a keresztényektől a templomrészüket. 785-ben itt kezdték el építeni a mecsetet, amit 796-ban a fia fejezett be a minarettel. A 9-10. századi bővítésekkel az egyik legnagyobb iszlám szentély lett, ahol a külső és belső tér egységet alkot. Először a Narancsudvarba lépünk, ahol gyönyörű ciprusok, pálmafák díszlenek. A középső szökőkút körül továbbiak is vannak, ezeknek eredetileg vallási szerepük volt: a muzulmánok csak megtisztulva kezdhettek az imához, ezért arcukat, kezüket és lábukat is meg kellett mosni. A karcsú oszlopok és ívek a pálmafákhoz hasonlóak, így a hívek úgy érezhették, mintha eredeti hazájuk datolyapálmás ligeteiben lennének. A mecset alapterülete 23 400 m². Legszebb, gyönyörű mozaikkal díszített része a mihráb: a boltozatos fülke, a szentély, amelynek belsejét hatszög alaprajzú és kagyló formájú díszítés borítja. A kialakításnak köszönhető, hogy Allahnak a Koránban kinyilatkoztatott szavait a mecset külső részeiben is érteni lehetett. Amikor 1236-ban III. Ferdinánd elfoglalta Córdobát, a mecsetet keresztény templommá szentelték, de csak a 16. században, V. Károly adott engedélyt arra, hogy keresztény templomot építsenek a mecsetbe, noha, amikor meglátta a katedrális, maga is elítélte a barbár tettet. Az épület harmóniáját megbontotta a beleépített késő gótikus-reneszánsz székesegyház.

Andalúziában a legizgalmasabb volt számunkra az iszlám, a zsidó és a keresztény kultúra együttélését látni. A széthordott téglákból rom, az összerakottakból ház lesz. Azt tapasztaltuk, hogy Andalúziában magas szintű az együttműködés a könyvtárak között, nincsenek párhuzamos fejlesztések. Közös katalógust építenek, minden fontos kiadványt digitalizálnak, sőt a múzeumok, alapítványok könyvtárait is szeretnék a hálózatukhoz csatlakoztatni. Láthattuk, egyre nagyobb szerep jut az elektronikus információnak, de ugyanakkor mindent megtesznek azért, hogy a hagyomány értékei ne vesszenek el. A szakközépiskolai könyvtárosok számára különösen hasznos volt megismerni az olvasásfejlesztés spanyolországi gyakorlatát. Legfontosabb feladatnak az olvasás igényének felkeltését, az olvasás megszerettetését tartják, ami minden nevelő feladata, nemcsak a könyvtárosé és az irodalomtanaré. A könyvtárfejlesztések nem öncélúak, minden esetben figyelembe veszik a felhasználók szempontjait, és igyekeznek az igényt fenntartani a papír alapú dokumentumok iránt is. A tökéletesen megszervezett tanulmányút minden szempontból elérte célját, mert valamennyi intézményben lehetőségünk volt kérdéseket feltenni a bennünket érdeklő témákkal kapcsolatban. A személyesen megtapasztalt élmények hagynak legmélyebben nyomot az emberben. A többféle – szakképzési, egyetemi és közművelődési – könyvtár működésének megismerésével átfogó képet kaptunk a teljes spanyol könyvtárügyről, a 21. századi elvárásoknak megfelelő tudásközpontok feladatairól és működéséről, a felhasználók képzéséről, a kulturális örökség megőrzéséről.